

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA MOLIYA TIZIMI VA UNING MAMLAKAT IQTISODIYOTIDA TUTGAN O‘RNI

T.I. Shukurov
SamISI assistenti

Mirjalol Malikov
SamISI talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada moliya sohasi va moliya sektori tarkibi yoritilgan bo‘lib, uning ilmiy jihatdan qisqacha ta’rifi berib o‘tilgan. Maqolada, shuningdek, moliya sektorining ahamiyati va jamiyatdagi o‘zaro manfaatli pul oqimlari jarayoni o‘z aksini topgan. Bundan tashqari mazkur maqolada moliya munosabatlari va ularning mohiyati, moliya tizimi “mikro va makro” miqyosdagi moliya, sug‘urta va uning moliya tizimidagi o‘rni, soliqlar va ularning vazifalari, shuningdek davlat byudjeti, davlat moliyaviy rolini ko‘rib chiqish, tizimli va moliyaviy siyosatni ta’minlash, iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy sohalar, milliy moliya tizimining ayrim tarkibiy va funksional xususiyatlarini baholash parametrlaridan foydalanish kabi muhim mavzularning keng tushuntirilishi bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Moliya, moliya tizimi, moliyaviy siyosat, xalqaro moliya, sug‘urtaning ro‘li, soliqlar, davlat byudjeti.

ABSTRACT

This article covers the financial sector and the composition of the financial sector, and provides a brief definition of scientific medical care. In this article, financial relations and legal articles, the financial system “the role of the micro and macro financial system, taxes and supporters, as well as the review of the state budget, the role of public administration, systematic and innovative” management, economic industry and social sector, loading of some tools and assistance parameters from national financial instruments.

Keywords: Finance, financial system, financial policy, international finance, the role of insurance, taxes, state budget.

Keyingi yillarda O‘zbekiston Respublikasi hukumati bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiyotni yaratishga qaratilgan izchiliqtisodiy islohotlarni amalga oshirmoqda. Islohotlar strategiyasi davlat iqtisodiy siyosatining keng qamrovli

dastaklarini o'z ichiga oladi. Manashunday dastaklardan eng muhimlaridan biri-davlatning izchil moliyaviy siyosati va albatta moliyaviy tizimi hisoblanadi. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida davlat moliyaviy siyosatini olib borish va iqtisodni moliyaviy tartibga solish muammolariga alohida e'tibor berilib kelinmoqda. Ushbu maqolada biz moliya tizimi va moliyaviy siyosatni izchil o'rganish va turli sohalarda moliyaviy tizimning ro'lini ko'rib chiqamiz.

Moliya iqtisodiyot doirasida o'zaro bog'liq bo'lgan quyidagi vazifalarni bajaradi:

Ta'minlash: iqtisodiy jarayonlarni, loyihalar va tadbirlarni pul resurslari bilan ta'minlash va unga xizmat ko'rsatish vazifasidan iborat.

Taqsimlash: moliyaviy resurslarni hududlar va tarmoqlararo taqsimlash vazifasi hisoblanadi.

Rag'batlantirish: yaratilgan mahsulot qiymatini taqsimlash jarayoni orqali, pul fondlarini tashkil qilish va sarflash mexanizmi orqali amalga oshiriladigan vazifadir.

Nazorat qilish: moliyani ishlab chiqarish, taqsimlash va istemol ustidan nazorat qilish vazifasi sifatida qaraladi.

Iqtisodiy jarayonlarning jadal sur'atlarda rivojlanishi, ijtimoiy takror ishlab chiqarish jarayonlarining samarali amalga oshirilishi ko'p jihatdan moliya sohasiga bog'liqdir. Takror ishlab chiqarish jarayonlarining barcha bosqichlarida pul asosiy vosita sifatida qatnashadi. Moliya iqtisodiyotning asosiy ustunlaridan biri desak adashmaymiz, chunki uning vositasida muayyan maqsadga yo'naltirilgan pul mablag'lari fondlari vujudga keltiriladi va ular iqtisodiyotni rivojlantirish va jamiyat ehtiyojlarini qondirish maqsadida taqsimlanadi. Avvalambor, moliya so'zining ma'nosiga keladigan bo'lsak, «Moliya» arabcha so'z bo'lib, o'zbek tilida "pul mablag'lari" ma'nosini anglatadi. Arab tilidagi "mol", ya'ni "boyluk, mulk; pul jamg'armasi", shuningdek, "moliyat", ya'ni "pul mablag'lari; soliq" so'zlari ham moliyaga daxldordir. Lug'aviy ma'nosijihatidan "moliya" so'zi fransuzcha "finance", lotincha "financia" va ruscha "finans" so'zlarining ekvivalenti yoki ma'lum ma'noda sinonimi hisoblanib, eng avvalo, "daromad", "pul mablag'lari" yoki "to'lov" degan ma'nolarda ham ishlatiladi. Moliya davlatning vujudga kelishi va uning resurslarga bo'lgan ehtiyojining rivojlanishi bilan doimiy (uzluksiz) tovar-pul munosabatlari sharoitida paydo bo'ldi. Moliya- iqtisodiy kategoriya sifatida pul mablag'laridan foydalanish va uning harakatini tartibga solish bilan bog'liq bo'lgan munosabatlar tizimi sifatida qaraladi. Uning vositasida turli darajada pul mablag'lari fondlari vujudga keltiriladi va ular takror ishlab chiqarish ehtiyojlari va boshqa ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish maqsadida taqsimlanadi. Moliya pul bilan bog'liq munosabatlar bo'lib, uning moddiy asosini pul tashkil qiladi, lekin u pul emas yoki pul bilan bir xil narsa- tushuncha emas. Moliya — markazlashgan va markazlashmagan maqsadli pul fondlarini hosil qilish, jamlash, taqsimlash va qayta taqsimlash yoki ishlatish yuzasidan

paydo bo'ladigan iqtisodiy munosabatlarga aytiladi. Moliya iqtisodiyotning pul sektorida yuzaga keladi va daromadlar asosida yuz beradi. Maqsadli pul fondlari — bu Moliya resurslari yoki Moliya ob'yektidir. Moliya sub'yekti shu fondlarni yaratish, taqsimlash va ishlatishda ishtirok etuvchilar, ya'ni korxonalar, turli xo'jaliklar, xonadonlar, nodavlat jamoat tashkilotlari va davlat idoralaridan iborat. Moliya daromad hosil qilish va uni sarflashni anglatadi. Moliya iqtisodiy jarayon va tadbirlarni moliyaviy ta'minlash, ularga xizmat ko'rsatish vazifasini bajaradi. Moliya daromad hosil qilish va uni sarflashni anglatadi. Daromadlar ilk bor, ya'ni birlamchi taqsimlanganda korxonalar, davlat va xonadon moliyasi yuzaga keladi. Bu o'rinda birlamchi daromadlar hosil bo'ladi, korxonalar moliya fondlarini tashkil etadi, ishlovchilar ish haqi oladi va bu xonadon daromadini hosil etadi, korxonalar byudjetga soliq to'laydilar va bu davlat daromadini yuzaga keltiradi. Daromadlar ikkilamchi taqsimlanganda byudjetdan transferlar (to'lovlar) va turli maxsus fondlar ajratiladi.

Moliya tizimi - jismoniy shaxslar, hukumatlar va korxonalar o'rtasida sodir bo'ladigan kapital oqimlaridan iborat. Moliyaviy tizimning, asosan, to'rtta komponenti mavjud: moliyaviy bozorlar, moliyaviy aktivlar, moliya institutlari va moliyaviy xizmatlardan iboratdir.

Moliyaviy bozorlar - ular xaridorlar va sotuvchilarga qimmatli qog'ozlar, aksiyalar va obligatsiyalar, turli xalqaro valyutalar va derivativlarni o'z ichiga olgan moliyaviy vositalar bilan savdo qilish vositalarini taqdim etadigan har qanday joy yoki tizimni o'z ichiga oladi.

Moliyaviy aktivlar - moliyaviy bozorlarda sotiladigan mahsulotlar moliyaviy aktivlar deb ataladi. Naqd pul, aksiyalar, obligatsiyalar, investitsion fondlar va bank depozitlari moliyaviy aktivlarga misoldir. Yer, mulk, tovarlar yoki boshqa moddiy aktivlardan farqli o'laroq, moliyaviy aktivlar o'ziga xos jismoniy qiymatga yoki jismoniy shaklga ega bo'lishi shart emas. Aksincha, ularning qiymati ular savdo qiladigan bozordagi talab va taklif omillari, shuningdek, ularning risklilik darajasi bilan o'lchanadi.

Moliya institutlari - moliya institutlari investorlar va qarz oluvchilar o'rtasida vositachi vazifasini bajaradilar. Ular a'zolar va mijozlar uchun moliyaviy xizmatlar ko'rsatadi. U moliyaviy vositachilar deb ham ataladi, chunki ular omonatchilar va qarz oluvchilar o'rtasida vositachi vazifasini bajaradilar. Investorning jamg'armalari to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita moliya bozorlari orqali safarbar qilinadi. Ular bozorlardan mablag' to'plashni va moliyaviy aktivlarga (depozitlar, qimmatli qog'ozlar, kreditlar va boshqalar)ga yo'naltirishni xohlaydigan tashkilotlarga xizmatlarni taklif qiladilar.

Moliyaviy xizmatlar - aktivlarni boshqarish va majburiyatlarni boshqarish kompaniyalari tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlar. Ular kerakli mablag'larni olishga

yordam beradi, shuningdek, ular orqali iqtisodiy subyektlar samarali investitsiya qilinganligiga ishonch hosil qilishadi (masalan, bank xizmatlari, sug'urta xizmatlari va investitsiya xizmatlari). Moliya tizimi darajasiga qarab ko'plab tarkibiy qismlardan iborat. Kompaniya nuqtai nazaridan olib qaraydigan bo'lsak, moliya tizimi kompaniyaning moliyaviy faoliyatiga mos keladigan protseduralarni o'z ichiga oladi. Bularga misol qilib, moliya, buxgalteriya hisobi, daromadlar, xarajatlar, ish haqi va boshqalarni keltirishimiz mumkin.

Zamonaviy moliya tizimlarida pul, kredit va moliya ayirboshlash vositalari sifatida ishlatiladi. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida davlat moliyaviy siyosatini olib borish va iqtisodni moliyaviy tartibga solish muammolariga alohida e'tibor beriladi. Faoliyat jarayonida turli pul fondlari shakllanadigan va foydalaniladigan moliyaviy munosabatlar turli sohalarining majmui moliyaviy tizim deyiladi. Unga boshqacha ham ta'rif berish mumkin: davlat va korxonalarining pul fondlarini shakllantirish, taqsimlash va foydalanish borasidagi shakl va metodlar tizimiga moliyaviy tizim deyiladi. "Moliyaviy tizim" tushunchasi keng ma'nodagi "moliya" tushunchasining taraqqiyoti natijasidir. Mamlakatda bozor islohotlarining amalga oshirilishi va prinsipial jihatdan butunlay yangi bo'lgan iqtisodiy va moliyaviy siyosatning hayotga tatbiq etilishi moliyaviy tizimning sohalar va bo'g'inlariga nisbatan obyektiv ravishda yangicha yondashuvni taqozo etdi. Unga muvofiq ravishda, dastlab, moliyaviy tizim quyidagi ikki sohaga bo'linadi. 1) davlat moliyasi va mahalliy moliya. 2) xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyasi. O'z navbatida, moliyaviy tizimning har bir sohasi pul fondlari va daromadlarni shakllantirishning konkret shakllari va metodlariga bog'liq ravishda bir necha bo'g'inlardan tashkil topadi. Masalan, davlat moliyasi va mahalliy moliya davlat byudjeti, byudjetdan tashqari davlat maqsadli fondlari va davlat krediti kabi bo'g'inlardan tashkil topgan hisoblansa, xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyasi esa tijorat korxonalarini va tashkilotlari moliyasi moliyaviy vositachilar moliyasi va albatta notijorat tashkilotlar moliyasi kabilar shular jumlasidandir. Moliyaviy tizimning alohida sohalar va bo'g'inlarga bo'linishi YaIMni shakllantirish, taqsimlash va qayta taqsimlashda, daromadlarni shakllantirish va ulardan foydalanishda iqtisodiy munosabatlar subyektlarining bir-birlaridan farqli ravishda ishtirok etishi bilan belgilanadi.

Moliyaviy siyosat - moliyaviy resurslarni jamlash, ularni davlatning o'z funktsiya va vazifalarini amalga oshirish uchun taqsimlash hamda ishlatish shakli va usullarida tizimli namoyon bo'luvchi tadbirlar yig'indisidir.

Moliya siyosatining asosiy yo'nalishlari - moliyaviy resurslarning imkon qadar yuqori hajmini aniqlash va ushbu manbalar doimiyliги va uzluksizligini ta'minlashdir, chunki moliyaviy resurslar potentsiali barcha o'zgarishlarning bazasidir.

Moliya siyosatining muhim vazifasi - u yoki bu iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning davlat rejasi yoki chora-tadbirlarini amalga oshirish uchun tegishli moliyaviy resurslar bilan ta'minlashdir.

Moliya strategiyasi prinsiplari - korxonaga o'z-o'zini tashkil etishga qodir ochiq tizim sifatida qarash prinsipi; korxonada operatsion faoliyati bazaviy strategiyalarini hisobga olish prinsipi; moliyaviy faoliyatni strategik boshqarishning tadbirkorlik stiliga maqsadli yo'naltirish prinsipidir.

Moliya yili - birinchi yanvardan o'ttiz birinchi dekabr kuni oxirigacha bo'lgan vaqtni o'z ichiga oluvchi davr bu moliya yili sifatida qaraladi.

Moliyaviy boshqaruvning barcha tizimi davlatning moliyaviy siyosatiga asoslanadi. Shuning uchun ham moliyaviy siyosat moliyaviy boshqaruv tizimida eng asosiy element hisoblanadi. Moliyaviy siyosat davlatning moliyaviy munosabatlar sohasidagi mustaqil faoliyatidir. Bu faoliyat davlatning u yoki bu iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish dasturini amalga oshirish uchun tegishli moliyaviy resurslar bilan ta'minlashga qaratilgan. Ayrim hollarda moliyaviy siyosat davlatning o'z funksiyalarini bajarishi uchun moliyaviy munosabatlardan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan davlat organlarining ma'lum bir faoliyati sifatida talqin qilinadi. Bunday talqin o'zida bir necha xavfni mujassam etadi. Moliyaviy siyosatning amalga oshirilishini davlat tomonidan o'z funksiyalari va dasturlarini (uzoq, o'rta va qisqa muddatli) bajarish uchun moliyaviy resurslarni mobilizatsiya qilish (jalb qilish), ularni taqsimlash va qayta taqsimlashga yo'naltirilgan davlat tadbirlarining majmui ta'minlaydi. Bu tadbirlarning orasida moliyaviy munosabatlarning shakllari va normalarini huquqiy reglamentatsiya qilish (tartibga solish) muhim o'rin egallaydi. O'z-o'zidan moliyaviy siyosat yaxshi yoki yomon bo'lishi mumkin emas. Uning yaxshi yoki yomon ekanligi jamiyatning (yoki uning ma'lum bir qismining) manfaatlariga qanchalik muvofiqligi va quyilgan maqsadlarga erishish hamda aniq vazifalarning echilishiga qanchalik ta'sir ko'rsatganligi bilan belgilanadi.

Xalqaro moliya — xalqaro moliyaviy resurslar majmuini va ularning harakatlanishini ifodalovchi tushuncha hisoblanadi. Xalqaro moliya munosabatlari muayyan maqsadlarni amalga oshirish uchun xalqaro darajada shakllantirilgan moliyaviy resurslarni taqsimlash va ulardan foydalanish jarayonidagi iqtisodiy munosabatlarni ifodalaydi. Xalqaro moliya munosabatlari o'ziga xalqaro valuta munosabatlari, xalqaro kredit munosabatlari, xalqaro investitsiya munosabatlari, xalqaro savdo munosabatlari, xalqaro soliq munosabatlari, xalqaro lizing munosabatlari, mamlakatlar to'lov balansini boshqarish, xalqaro moliya tashkilotlari bilan aloqalar kabi munosabatlarni qamrab oladi. Xalqaro moliya doimiy o'zgaruvchan xalqaro pul tizimlarining holati va rivojlanishini, alohida mamlakatlar to'lov balansining o'zgarishini, xalqaro moliya bozorlari, xalqaro moliyaviy korporatsiyalar,

xalqaro bank va investitsion faoliyatni namoyon etadi. Xalqaro moliya tizimining asosiy ishtirokchilari bo'lib quyidagilar hisoblanadi: banklar, transmilliy korporatsiyalar, portfel investorlar va xalqaro rasmiy qarzdorlar. Xalqaro moliyaviy operatsiyalar alohida mamlakatlarning moliya tizimiga jiddiy ta'sir ko'rsatuvchi kuch hisoblanadi. Xalqaro moliya o'zida obyektiv asosga ega bo'lgan moliyaviy munosabatlarni ifodalaydi. Xalqaro moliyaning moddiy asosi bo'lib mamlakatlar o'rtasida amalga oshiriladigan xalqaro moliyaviy oqimlar, jumladan, pul oqimlari — import qilingan mahsulot va xizmatlarning to'lovlari hamda mahsulot va xizmatlar eksportidan kelgan valuta tushumlari, ushbu oqimlar xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyasini ifodalashi mumkin, lekin ular turli mamlakatlarga tegishli bo'ladi, shu boisdan mamlakatlar o'rtasidagi pul oqimlari harakatini namoyon etadi.

Sug'urta – tabiiy ofatlar (zilzila , suv toshqini, yog'in va boshqalar), har xil baxtsiz hodisalar ro'y berishi natijasida ko'rilgan zararni qoplash va boshqa pul qoplamalari to'lash uchun maqsadli pul jamg'armalarini tashkil etish va undan foydalanish bilan bog'liq iqtisodiy munosabatlar tizimi hisoblanadi. Sug'urta - ishlab chiqarish munosabatlarining zaruriy elementidir. U ijtimoiy ishlab chiqarish jarayonidagi moddiy zararlarni qoplash bilan bog'liqdir. Normal ishlab chiqarish jarayonining muhim sharti uning uzluksizligi va to'xtovsizligi hisoblanadi. Sug'urta tashkilotlarining moliyasi tabiiy ofatlar, kutilmagan hodisalar natijasida yetkazilgan zararlarni qoplash va ularni oldini olish maqsadida shakllangan pul resurslari fondlari bilan bog'liq munosabatlarni ifoda etadi Sug'urta deganda yuridik yoki jismoniy shaxslar to'laydigan sug'urta mukofotlaridan shuningdek sug'urtalovchining boshqa mablag'laridan shakllantiriladigan pul fondlari hisobidan muayyan voqea (sug'urta hodisasi) yuz berganda ushbu shaxslarga sug'urta shartnomasiga muvofiq sug'urta tovonini (sug'urta pulini) to'lash yo'li bilan ularning manfaatlarini himoya qilish tushuniladi. Sug'urta jamg'armasi milliy iqtisodiyot zaxira jamg'armasining muhim va o'ziga xos bo'g'ini hisoblanadi, milliy iqtisodiyotni turli tasodiflardan moliyaviy himoya qiladi. Rivojlangan mamlakatlarda sug'urta ishi nihoyatda taraqqiy etgan bo'lib, bu mamlakatlar yalpi ichki mahsulotida sug'urta badal (mukofot)lari hajmi o'rtacha 8—12 % ni tashkil etadi. Sug'urtalash majburiy va ixtiyoriy shakllarda amalga oshiriladi. Majburiy sug'urtaning o'zi majburiy va majburiy davlat sug'urtasiga bo'linadi. Ularning har ikkalasi ham qonunchilik hujjatlariga muvofiq joriy etiladi. 2022-yilning yanvar-iyun oylarida O'zbekistonda umumiy moliyaviy xizmatlar tarkibida sug'urta xizmatlari 7,2 % ni tashkil etdi. Bu haqda Davlat statistika qo'mitasi axborot xizmati xabar qildi. Qayd etilishicha, sug'urta xizmatlari tarkibida hayotni sug'urtalash xizmatlari 29,6 % ni tashkil etgan. Baxtsiz hodisalardan sug'urtalash, tibbiy sug'urta, transport vositalari sug'urtasi, mol-mulkni sug'urtalash va boshqa sug'urta turlari 58,6 % ni tashkil etdi. Shuningdek, 2022-yilning 6 oyida sug'urta

xizmatlarining umumiy hajmida qayta sug'urtalash bo'yicha xizmatlar 11,8 % ga ega. Avvalroq, Moliya vazirligi tarkibida Ijtimoiy sug'urta jamg'armasi tashkil etilgani haqida xabar berilgan edi. Ushbu jamg'arma hisobidan 2022-yil 1-sentyabrdan boshlab homiladorlik va tug'ish nafaqalari to'laydigan bo'lib o'zgardi. Bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda monopoliyaning yuzaga kelishiga nisbatan xavfsiz holat sifatida bir tarmoqda faoliyat ko'rsatuvchi kompaniyalar soni kamida o'n va undan ortiq bo'lib, bunda bu bozordagi bir kompaniyaning hissasi sug'urta xizmatlarini sotish bo'yicha 31 foizdan oshmasligi, ikki kompaniyaning hissasi 44 foizdan oshmasligi, uchta kompaniyaning hissasi 54 foizdan oshmasligi va to'rtta kompaniya ulushi 64 foizdan oshmasligi kerak. Sug'urtalovchining nomidan va topshirig'iga binoan sug'urta shartnomasining tuzilishi va ijro etilishini tashkil qilish bo'yicha faoliyat yurituvchi yuridik yoki jismoniy shaxs sug'urta agenti hisoblanadi. Sug'urtalovchining boshqaruv organlari rahbarlari sug'urta agenti bo'la olmaydilar. Sug'urta kompaniyalari – bu moliyaviy vositachilar bo'lib, funksiyasi uy xo'jaliklari va firmalarga alohida turdagi shartnomani sotib olish orqali xavf darajasini kamaytirish imkoniyatini taqdim etishdir.

Bunga sug'urta polisi deb nomlanadi va unga muvofiq, unda keltirilgan aniq holatlar yuzaga keganida mijozlarga ma'lum summa to'lanadi.

Soliqlar bevosita davlatning paydo bo'lishi bilan bog'liqdir, ya'ni davlat o'zining vazifalarini bajarish uchun moliyaviy manba sifatida soliqlardan foydalanadi. Jamiyatda iqtisodiy samarasiz bo'lgan sohalar ham mavjudki, bular soliqlarni ob'yektiv amal qilinishini talab etadi. Soliqlarning ob'yektiv zarurligini bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida ikki holat bilan ifodalash mumkin: davlatning qator vazifalarini mablag' bilan ta'minlash zarurligi va bozor iqtisodiyoti qonun-qoidalari bilan tashkil etadi.

Davlat byudjeti — davlatning muayyan vaqt (odatda bir yil) uchun mo'ljallangan pul daromadlari va xarajatlari majmui. Davlat byudjeti davlat ixtiyoridagi pul fondlarining taqsimlanishini bildirib, u davlat moliyasining bosh bo'g'ini hisoblanadi. Davlat byudjeti tarkiban umumdavlat (yoki markaziy) byudjeti (mamlakat miqyosidagi umumiy daromadlar va xarajatlar yig'indisi) va mahalliy (munitsipal) byudjet (hududiy tuzilmalar — o'lka, viloyat, tuman va h.k. doirasidagi pul daromadlari va xarajatlari)ga bo'linadi. Davlat byudjeti muayyan mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni ham ifodalaydi. Jamiyatning iqtisodiy tuzumi, davlatning tabiati va faoliyatiga qarab davlat byudjeti mohiyati, uning daromadlari va xarajatlari xususiyati hamda tarkibi turlicha bo'ladi. Sanoati rivojlangan mamlakatlarda davlatning iqtisodiyot, ishlab chiqaruvchi, milliy daromadni taqsimlash va qayta taqsimlashga faol aralashuvi davlat byudjeti mavqeining oshishiga sabab bo'ladi, milliy daromad davlat ixtiyorida yig'iladi va uning byudjet orqali qayta taqsimlanadigan qismi ko'payadi. Hozirgi

rivojlangan mamlakatlarda davlat byudjetining asosiy qismi soliqlar (fuqarolarning shaxsiy daromadlaridan undiriladigan shaxsiy daromad solig‘i, ish haqi fondiga soliq va korxonalar, korporatsiyalar foydasidan undiriladigan foyda solig‘i va boshqalar) hisobiga shakllanadi (masalan, 1987-yilda AQShda soliq tushumlari davlat byudjetining 98 % ini, Buyuk Britaniyada 96,7 % ini, Fransiyada 91,5 % ini tashkil qildi). AQSH federal byudjetidan qilinadigan xarajatlar orasida „daromadlar darajasini ta‘minlash“ (qariyalar, mehnatga layoqatsizlar, ishsizlar, nogironlar, tibbiy yordamga muhtojlar, boquvchisini yo‘qotgan oilalar kabilarga yordam ko‘rsatish) sarflari 40 %, milliy mudofaa xarajatlari (28—30 %) eng muhim o‘rinda turadi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, moliya deganda pul mablag‘lari ya‘ni daromad olishni, uni ko‘paytirishni va sarflashni tushunishimiz mumkin. Umuman olganda moliyaning bir nechta turlari mavjud bo‘lib, bular: korxonalar moliyasi, uy xo‘jaligi moliyasi, davlat moliyasi, xalqaro moliyalarga bo‘linadi. Yuqorida biz moliya haqida ,u o‘zi nima ekanligini va mamlakatning moliyaviy byudjeti nimalarning xisobiga to‘ldirilishini , ya‘ni sug‘urta va soliqlar orqali ekanligini bilib oldik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. A.V.Vaxabov, S.A.Tashmatov, N.X.Xaydarov. Moliyaviy savodxonlik asoslari: o‘quv qo‘llanma/-Toshkent 2013.
2. Низамиддин Хайдаров. Роль таможенного дела в ускорении межгосударственных экономических отношений. Техничко-технологические проблемы сервиса, 2019
3. Q.A.Isayev. Xalqaro iqtisodiyot. Darslik – T.: << INNOVATSION RIVOJLANISH NASHRIYOT – MATBAA UYI>> - 2021, 376 bet.
4. Игонина Л.Л. Роль монетарных регуляторов в современном экономическом развитии // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2013. № 34. С. 10–17.
4. A.V.Vaxabov, S.A.Tashmatov, N.X.Xaydarov. Moliyaviy savodxonlik asoslari: o‘quv qo‘llanma/-Toshkent 2013.v
5. Н.Х.Хайдаров. Роль иностранных инвестиций в финансовом оздоровлении Узбекистана. Финансы и кредит, 2001
6. Т.С. Маликов, Н.Х. Хайдаров. Государственный бюджет. Учебное пособие “IQTISOD-MOLIYA, 2008